

Αποδόσεις αιτίων και κοινωνικές αναπαραστάσεις νέων εκφράσεων του φύλου

Τεύχος 71, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2000

ΑΠΟΔΟΣΕΙΣ ΑΙΤΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΝΕΩΝ ΕΚΦΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΝΕΣΗ ΤΟΥ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

της Γεωργίας Τζαμαλούκα

Εισαγωγή

Κατ' αρχήν πρέπει να διευκρινίσουμε αυτό που αποκαλύπτουν οι όροι αμφίφυλος, ομοφυλόφιλος και η ποικιλία της διάρθρωσης των ερμηνειών για μια συγκεκριμένη συμπεριφορά φύλου. Η έννοια αμφιφυλία καθορίζεται δύσκολα λόγω της πολυσημίας που τη χαρακτηρίζει. Ο όρος "αμφίφυλος" σημαίνει: τα δύο φύλα, και η λέξη "ανδρόγυνος" προέρχεται από σύνθεση των δύο λέξεων, όπως και η λέξη "Ερμαφρόδιτος", που προέρχεται από δύο θεούς της αναπαραστάσης των φύλων: τον Ερμή (αρσενικό) και την Αφροδίτη (θηλυκό).

Όπως γράφει ο Cioldi (1994, σ. 222): "η ανδρογυνία είναι μια κοινωνική αναπαράσταση, γιατί εγγράφει διαρκώς εικόνες μέσα σ' ένα σύμβολο, εικόνες που φαίνονται ασταθείς. Αυτές οι εικόνες μεσολαβούν επιπλέον στη σημασιολογική επεξεργασία που τα άτομα αποδίδουν στις εμπειρίες τους όντας άνδρες και όντας γυναίκες".

Το INED (Institut national des etudes demographiques) στην αναφορά του στη σεξουαλική συμπεριφορά των Γάλλων (Liberation, 26.2.98) επιβεβαιώνει ότι οι γυναίκες μεταφέρουν τις πιο βαθιές αλλαγές της σεξουαλικής επανάστασης. Το INED παρατηρεί μια αύξηση των ομοφυλόφιλων ζευγαριών τα τελευταία 12 χρόνια που τη συνδέει με μια πτώση του στιγματισμού της ομοφυλοφιλίας. Παρ' όλα αυτά στο εσωτερικό των οικογενειών η κοινωνική αποδοχή των ομοφυλόφιλων παραμένει προβληματική.

Έτσι, μετά από συλλογή δεδομένων σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες κατά τη διάρκεια πέντε χρόνων, αποδεικνύεται ότι παρόλες τις παρόμοιες τάσεις, πολυάριθμες διαφορές συμπεριφοράς υφίστανται ανάλογα με έναν άξονα Βορρά- Νότου. Στις κοινωνίες του Βορρά οι γυναίκες έχουν αποκτήσει κάποια αυτονομία γιατί το Κράτος τους παρέχει βοήθεια. Στο Νότο, οι γυναίκες διατηρούν θέση μητέρας και συζύγου, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να αποχωρισθεί το φύλο από την αναπαραγωγή και το γάμο.

Τέλος η εμφάνιση του AIDS στη δεκαετία του '80 δεν είχε το αποτέλεσμα της αναδίπλωσης, όπως συχνά υποστηρίζεται. Τα τελευταία χρόνια οι φυλετικές αντιλήψεις και η φυλετική συμπεριφορά των νέων, έχουν αλλάξει ακολουθώντας τη πολιτιστική μεταβολή σε σχέση με τους ομοφυλόφιλους, τον εκμοντερνισμό της σεξουαλικής κουλτούρας με τους γάμους των ομοφυλόφιλων και "τις εμπειρίες των ομοφυλόφιλων γονιών του σήμερα" (Golombok/Frivush, 1994, σελ.160).

Θα μελετήσουμε εδώ τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της σεξουαλικής γλώσσας των νέων, αφού πρώτα διευκρινίσουμε πρώτα τη δόμηση της ταυτότητας και τις αποδόσεις αιτίων της σεξουαλικής έκφρασης.

Η δόμηση της ταυτότητας του φύλου

Σύμφωνα με τις βιολογικές εξηγήσεις του Simon Le Vay (1991), η δομή του υποθαλάμου διαφέρει ανάμεσα σε ετεροφυλόφιλους και ομοφυλόφιλους άνδρες. Ωστόσο το ερώτημα γιατί υφίσταται αυτή η διαφορά και πως επηρεάζει τον φυλετικό προσανατολισμό, παραμένει αναπάντητο. Κατ' αρχή το παιδί κατασκευάζει τη σεξουαλικότητά του, βασισμένη στη σχέση του με τους γονείς. Εν συνεχεία σχηματίζεται η σωματική γνωριμία του "εγώ" αντιλαμβανόμενη τη ψυχοσωματική ύπαρξη ως ενότητα που στηρίζει τη σκέψη της σε σχηματική βάση. Κατόπιν ορισμένοι παράγοντες που λειτουργούν με αλληλεπιδρώντες κανόνες όπως η παρατήρηση, η συνταύτιση, η αποζημίωση και η τιμωρία, παίζουν σημαντικό ρόλο στο σχηματισμό του φύλου (Ψυχοπαιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, 1991).

Χωρίς αμφιβολία τα παιδιά όπως και οι ενήλικοι μοιράζονται έναν κοινό ορισμό για τον άνδρα και τη γυναίκα. "Ήδη από την ηλικία των 2-3 χρόνων, τα παιδιά ήδη γνωρίζουν μεγάλο αριθμό πολιτιστικών στερεοτύπων του γένους, και αυτή η γνώση θα επηρεάσει τη κατανόηση του είδους τους σ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους" (Golombok/Fivush, 1994, σελ. 37).

Οι αλλαγές στη δυτική κοινωνία σε σχέση με τη σεξουαλικότητα οφείλονται στην αυξημένη γνώση της βιολογίας, στη διάδοση των ιδεών του φεμινισμού, στην αντισύλληψη, στη μείωση του μεγέθους της οικογένειας, στην επιμήκυνση του προσδόκιμου της ζωής, στην αύξηση των ποσοστών των γυναικών στην αγορά εργασίας σε όλες τις ηλικίες και στην εκ μέρους τους επίτευξη οικονομικής αυτονομίας (Hurting, 1986).

Η κυρίαρχη τάση λοιπόν συνίσταται σε φυλετικούς ρόλους λιγότερο αυστηρούς, αυξάνοντας τη συμμετοχή του πατέρα στην οικογένεια, το διπλό ρόλο για τη γυναίκα, της εργαζόμενης και της μητέρας, πράγμα που οδηγεί σε μια αξιοσημείωση ένταση στη καθημερινή ζωή του ζευγαριού.

Όσον αφορά την αλλαγή των πατρικών και μητρικών προτύπων αυτές τις τελευταίες δεκαετίες, και κυρίως στις Η.Π.Α (Bly, 1990, σελ. 158), φαίνεται ότι "δεν υπάρχει αρκετός πατέρας". Βλέπουμε ότι αποδίδεται λοιπόν μεγάλη σημασία στην επιρροή της μητρικής παρουσίας κατά τη ψυχοφυλετική εξέλιξη του παιδιού.

Μετά την αμφισβήτηση των ιδανικών στα χρόνια του εξήντα, μια έρευνα που έγινε από την BVA sexologie τον Νοέμβριο του 1987, 63,3% των ανδρών και 65,2% των γυναικών προτιμούν μια δυναμική επιστροφή του συναισθήματος στην ερωτική ζωή. Μετά λοιπόν την αμφισβήτηση ξαναρχίζουμε να υπολογίζουμε σοβαρά την παρουσία του πατέρα "απαλλαγμένη αυτή τη φορά από τη παλιά Βιεννέζικη εχθρότητα ανάμεσα στο πατέρα και το γιο... της Φρουδικής σχολής"(Γεώργας, 1993).

Αυτές οι νέες συμπεριφορές αφήνουν να εμφανιστεί το μεγάλο κενό της σύγχρονης σεξουαλικότητας και η αναγκαιότητα να τοποθετηθούν νέες βάσεις. Σε σημείο μάλιστα που ο *Nouvel Observateur* (1-7 Juin 1987) να αναρωτιέται "έφτασε το τέλος του φύλου;"

Στη πραγματικότητα, οι αλλαγές που ακολουθούν, συνεισφέρουν στο πέρασμα από μια σεξουαλικότητα σαν "φυσικού έρωτα" και ατομικό στόχο, σε μια σεξουαλικότητα στην οποία το σεξ δεν είναι παρά μια από τις μορφές, στις οποίες εκδηλώνεται η σχέση δύο ανθρώπινων υπάρξεων στην ολότητά τους. Παρατηρείται λοιπόν στη σημερινή εποχή μια τάση που αποβλέπει στη διαπαιδewγηση της ερωτικής σχέσης. Τελικά όλο και περισσότερο οι νέοι αναρωπιούνται για το τι σημαίνει να αγαπούν και ν' αγαπιούνται.

Η δόμηση της Κοινωνικής Ταυτότητας

Η έννοια της ταυτότητας αντανakλά μια κουλτούρα. Ο εαυτός επεξεργάζεται μέσω κοινωνικών δομών, και το υποκείμενο αναζητάει την αυτονομία του. Σύμφωνα με τη ψυχοδυναμική άποψη, ο άνθρωπος επηρεάζεται από το παρελθόν, τη γενετική του σύνθεση και τη τρέχουσα πραγματικότητα. (Μόνος 1988).

Σύμφωνα με τη Costalat (1997-1998), "ο εαυτός είναι ένα ιστορικό κοινωνικό προϊόν και δομείται μέσω της ομάδας. Η διαντίδραση ανάμεσα στην υποκειμενική πραγματικότητα (αυτή του υποκειμένου) και από την άλλη πλευρά, την αντικειμενική πραγματικότητα (αυτή της κοινωνίας) είναι ο υποκειμενικός ισολογισμός των ικανοτήτων που επιτρέπει την ανάπτυξη στρατηγικών και πραγματοποιεί ενίοτε αναθεμελίωση ταυτότητας. Σ' αυτό το σημείο 'παίζει' η δόμηση της ταυτότητας".

Υπάρχει μια διάρθρωση ανάμεσα στη μελέτη της κοινωνικής επιρροής και της κοινωνικής ταυτότητας όταν αυτή καθορίζεται από κατηγοριακές συμμετοχές ενός ατόμου σύμφωνα με τον Turner (1981) και που αποκαλείται "πληροφορία αναφοράς". Κάθε κοινωνία, κάθε ομάδα, κάθε άτομο κατέχει ένα "ρεπερτόριο ταυτοτήτων" που του επιτρέπει τη γνώση των άλλων. Το αποτέλεσμα από την αναγνώριση του άλλου μεσολαβεί και οριοθετεί όλη τη διαδικασία της επικοινωνίας με αυτόν.

Στις ενδοομαδικές σχέσεις, κάθε ομάδα, διαλέγει να ανασυνθέσει τη κοινωνική πραγματικότητα με ένα σχήμα ταιριαστό στις αξίες του και τα ενδιαφέροντά του. Έτσι, οι αναπαραστάσεις είναι και γνώρισμα της ομάδας, και συνεισφέρουν στην επεξεργασία της κοινωνικής ταυτότητας του καθενός (Παπαστάμος 1989).

Η θεωρία της απόδοσης αιτίων Οι θεωρίες της απόδοσης αιτίων αντιπροσωπεύουν τη διαδικασία μέσω της οποίας τα άτομα εξηγούν και ερμηνεύουν τα γεγονότα με τα οποία έρχονται αντιμέτωπα. Η απόδοση λοιπόν μας επιτρέπει να σκεφτούμε πάνω στο γιατί, όταν αντιμετωπίζουμε κάποιο πράγμα απροσδόκητο, παράξενο, ανοίκειο.

Η γνωστική ψυχολογία, έχοντας να κάνει με ένα κοινωνικό υποκείμενο, το άτομο, πολύ νωρίς ενδιαφέρθηκε για τις γνωστικές δραστηριότητες που εμπλέκουν κοινωνικά αντικείμενα. Ένα ιδιαίτερο γεγονός ή μια συμπεριφορά μπορούν να αποδοθούν σε περιβαλλοντικούς παράγοντες, (εξωτερική αιτιολόγηση, αίτια περίστασης) ή σε παράγοντες σχετικούς με το πρόσωπο που ενεργεί (εσωτερική αιτιότητα, αίτια διάθεσης) (Deschamps/Clemence, 1990).

Η κοινωνική απόδοση αιτίων Η απόδοση αιτίων συνδέεται στενά με τη συμμετοχή στην ομάδα και τις αναπαραστάσεις του ατόμου. Τα πιστεύω του, τα μοντέλα (τα πρωτότυπα) που έχει και οι προσδοκίες του, καθορίζουν τις ερμηνείες του. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις διοικούν τις συμπεριφορές των ατόμων και τις αιτιακές τους αποδόσεις. Αυτές οι αναπαραστάσεις δεν είναι παγκόσμιες, αλλά τις συμμερίζονται τα μέλη της ίδιας κοινωνικής ομάδας και έχουν λειτουργία κοινωνικής διαφοροποίησης.

Ο Doise (1973) υποθέτει ότι η υποβόσκουσα διαδικασία αυτών των αναπαραστάσεων είναι η κοινωνική κατηγοριοποίηση, μέσω της οποίας διενεργούνται οι σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες, διαδικασία που υπονοεί ότι οι αποδόσεις εξαρτώνται από τις αναπαραστάσεις των ατόμων και τη κατηγοριακή τους συμμετοχή.

Ο Kelley (1972) εισάγει μια κοινωνική διάσταση στη μελέτη των αποδόσεων υποθέτοντας ότι το άτομο χρησιμοποιεί προηγούμενες γνώσεις (σχήματα αιτιότητας) στο παρατηρούμενο γεγονός. Οι πληροφορίες που αποκτήθηκαν κατά την κοινωνικοποίηση ποικίλουν ανάλογα με την ομάδα της συμμετοχής του ατόμου.

Ο Lalljee (1981) υπογραμμίζει, τέλος, τη σημασία της κουλτούρας και τους θρησκευτικούς προσανατολισμούς του ατόμου.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις Για τον Moscovici οι αναπαραστάσεις είναι συλλογικές δομές που αφορούν κοινωνικά αντικείμενα, παρουσιάζοντάς τις μάλιστα ως συστήματα αξιών, ως ιδέες και πρακτικές με διπλή λειτουργία. Εγκαθιστούν μια τάξη που επιτρέπει στα άτομα να προσανατολίζονται και να ελέγχουν το υλικό τους περιβάλλον και διευκολύνουν την επικοινωνία ανάμεσα σε μέλη μιας κοινότητας, προμηθεύοντάς τους ένα κώδικα περιγραφής και ταξινόμησης διαφορετικών όψεων του κόσμου τους και της ατομικής και συλλογικής τους ιστορίας.

Εάν μια κοινωνική αναπαράσταση υιοθετείται από μεγάλο αριθμό προσώπων και επιτρέπει στο άτομο να ερμηνεύει τον περιβάλλοντα κόσμο του, αυτή η ερμηνεία του κόσμου επιδρά πάνω στις πρακτικές. Αφού έχει ακούσει μια κουβέντα να περιφέρεται στη κοινωνία, το άτομο τοποθετείται και παράγει τη δική του άποψη. Εντάσσει στοιχεία που του φαίνονται ουσιώδη και σβήνει τις διαφορετικές γνώμες.

Ο Moliner (1996, σ. 32) γράφει ότι "οι αναπαραστάσεις παρεμβάλλονται σαν συστήματα ρύθμισης κοινωνικών αναφορών. Αφού προβάλλουν τις σχέσεις μας με τα αντικείμενα, τις ρυθμίζουν κίολας. Αφού αφορούν αντικείμενα που τίθενται στη καρδιά της κοινωνικής διαντίδρασης, ρυθμίζουν αυτή τη διαντίδραση. Αφού μας προσφέρουν εργαλείο κατανόησης του κοινωνικού περιβάλλοντος, ρυθμίζουν τελικά τους τρόπους ανάλυσής μας και ερμηνείας αυτού του περιβάλλοντος".

Η κοινωνική αναπαράσταση της αμφιφυλοφιλίας Συχνά οι κοινωνικές αναπαραστάσεις δεν είναι πολύ ξεκάθαρες. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η ομοφυλοφιλία δεν φιγουράρει πια στις ψυχιατρικές διαγνώσεις, μια λύση στο πρόβλημα της ανδρόγυνης αντικειμενοποίησης συνίσταται στο να καθορίσουμε την ανδρογυνία σαν τη συγχώνευση των φύλων.

Η μελέτη του Cioldi (1994) δείχνει ότι η αναπαράσταση του ανδρόγυνου είναι μια ύπαρξη στην οποία συνυπάρχουν άλλοτε η αρρενωπότητα και άλλοτε η θηλυκότητα. Εντούτοις πρόκειται για μια αμφίβολη και ασταθή λύση η οποία οδηγεί μάλιστα σε μια ψυχολογική α-σεξουαλικότητα.

Η κοινωνική αναπαράσταση της ομοφυλοφιλίας Η φιλολογία γύρω από την ομοφυλοφιλία αναπτύχθηκε κυρίως μετά την ανάδυση της κίνησης της απελευθέρωσης των "gay" στα χρόνια του '70. Είναι αρκετά δύσκολο να καθορίσουμε την ομοφυλοφιλία. Ακολουθώντας τη παραδοσιακή ψυχιατρική (Μάνος, 1988), υπάρχει μεγάλη διαφορά όσον αφορά τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, τον τρόπο ζωής και τη μορφή των σεξουαλικών δραστηριοτήτων των προσώπων ομοφυλόφιλου προσανατολισμού.

Σε ποια κατηγορία μπορούμε να ταξινομήσουμε αυτούς που ζώντας σε ετεροφυλόφιλες σχέσεις έχουν ομοφυλόφιλες φαντασιώσεις, αυτούς που ασκούν σεξουαλικές δραστηριότητες και με τα δύο φύλα; Σύμφωνα με τη παραδοσιακή ψυχαναλυτική προσέγγιση, τουλάχιστον όσον αφορά τους άνδρες, το "πρόβλημα" αντικατοπτρίζει εμπειρίες της τρυφερής ηλικίας πολύ κοντά σε μια μητέρα (καμιά φορά με τρόπο αποπνικτικό), αλλά συγχρόνως ευχάριστης προσωπικότητας και από την άλλη πλευρά έναν πατέρα παθητικό, εχθρικό, σβησμένο ή μάλλον τελείως απόντα (Mouseler, 1996). Ανάλογα η γυναικεία ομοφυλοφιλία, αποδίδεται σε άλυτες δυσκολίες της εξέλιξης.

Σύμφωνα με τις γενετικές θεωρίες σε διδύμους έχει καταδειχτεί ότι η ομοφυλοφιλία τους αναπτύσσεται συχνότερα σε μονοζυγώτες. Κατά το DSM-III-R, για τις περιπτώσεις όπου υπάρχει έντονη διαταραχή προσανατολισμού φύλου, χρησιμοποιείται ο όρος της "διαταραχής του φύλου μη καθοριζόμενης".

Θα μπορούσαμε λοιπόν να μιλήσουμε για γενικά προβλήματα συμπεριφοράς του φύλου που προκαλούν μια πτώση της λειτουργίας του εαυτού. Μοιάζει σαν να πρόκειται για "δυσυπαρξία" του ατόμου στο να τοποθετηθεί απέναντι σε όλα τα μικρά ή μεγάλα προβλήματα της καθημερινής ζωής.

Μέθοδος

Στη παρούσα έρευνα συμμετείχαν οι φοιτητές-τριες του Πανεπιστημίου του P. Valery. Συνολικά εξετάστηκαν 100 φοιτητές-τριες. Οι ηλικίες τους ήταν 18-28 χρόνων. Στο δείγμα αντιπροσωπεύονταν ισομερώς και τα δύο φύλα. Κατά κύριο λόγο το κοινωνικοοικονομικό τους επίπεδο ήταν μέσο-χαμηλό. Ελέγχθηκαν οι επιδράσεις που σχετίζονται με τις ατομικές διαφορές, όπως το φύλο.

Θεωρητικό υπόβαθρο αποτέλεσε η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων και η θεωρία των εσωτερικών-εξωτερικών αιτιακών αποδόσεων. Η θεωρία των αιτιακών αποδόσεων, επιχειρεί να ερμηνεύσει τις προκαθορισμένες στάσεις και συμπεριφορές που μας επιτρέπουν να αντιδρούμε χωρίς να χρειάζεται να επιδιώξουμε σε συλλογιστικές δραστηριότητες.

Θεωρήσαμε απαραίτητη τη χρήση της θεωρίας της δόμησης του φύλου γιατί "η αρρενωπότητα και η θηλυπρέπεια συνεισφέρουν σε ίδιο βαθμό και συμπληρωματικά στη προσαρμογή σε καταστάσεις και στην αυτοεκτίμηση του Εαυτού ενός ατόμου" (Cioldi, 1988, σελ. 131).

Ο Abric (1994) εξηγεί ότι η επιλογή της μεθοδολογίας καθορίζεται από εμπειρικές αξιολογήσεις (φύση του αντικείμενου προς μελέτη, τύπος πληθυσμού, αναγκασμοί της κατάστασης, κ.λ.π), αλλά επίσης και από το θεωρητικό υπόβαθρο που υποστηρίζει και αιτιολογεί την έρευνα.

Στην έρευνα λάβαμε υπόψη τις αναπαραστάσεις, τις φαντασιώσεις, τις λαϊκές ερμηνείες, και δείξαμε τις ποικιλίες γνώμων ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες φύλου και ανάμεσα στα άτομα, διερωτώμενοι συγχρόνως σε ποιο στάδιο βρίσκεται αυτή η αναπαραστάση; α) στη φάση της ανάδυσης, β) στη φάση της σταθερότητας ή γ) στη φάση του μετασχηματισμού (Moliner, 1997-1998).

Πειραματικές υποθέσεις Υπόθεσή μας ήταν ότι οι ερμηνείες για τις αιτίες της αμοιφοφιλίας και της ομοφυλοφιλίας που επεξεργάζονται οι νέοι-νέες σπουδαστές, είναι εσωτερικές-εξωτερικές (Υπόθεση 1).

Ο δεύτερος στόχος της παρούσας μελέτης αφορούσε την ερμηνεία της ομοφυλόφιλης και αμοιφυλόφιλης συμπεριφοράς, ειδικότερα δε, τις αποδόσεις αιτίων σε τέτοιες συμπεριφορές εφόσον "οι αποδόσεις εξαρτώνται από τη κοινωνιοπολιτιστική κατάσταση που κατέχει η ομάδα και τα μέλη της" (Psychologie Sociale, 1996, σελ. 186, Tome 2). Δηλαδή τους ειδικότερους παράγοντες που σχετίζονταν με τις αιτιακές αποδόσεις της συγκεκριμένης σεξουαλικής συμπεριφοράς (Υπόθεση 2). Τρίτη υπόθεσή ήταν ότι η διαδικασία της απόδοσης αιτίων επηρεάζεται από το φύλο των υποκειμένων, δηλαδή οι άνδρες και οι γυναίκες καθορίζουν τα δικά τους κριτήρια για να κρίνουν το φυλετικό προσανατολισμό (Υπόθεση 3). Ωστόσο παρ' όλη τη διχοτόμηση των ρόλων των φύλων των Parsons/Bales (1955), μια πραγματική διαφορά ανάμεσα στις ταυτότητες των φύλων είναι πίο πολύπλοκη.

Μετά από προερευνητικές συνεντεύξεις, τις οποίες υποβάλλαμε σε ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, καταρτίσαμε ένα ερωτηματολόγιο με 14 ερωτήσεις σε κλίμακα 6 σημείων (από το 1= Δεν συμφωνώ, μέχρι το 6= Συμφωνώ απόλυτα), που εμπεριείχε εσωτερικές και εξωτερικές αιτίες, συνδεδεμένες με προσωπικά χαρακτηριστικά ή με εξωτερικούς παράγοντες που αποδίδονται στην ομοφυλοφιλία και την αμοιφοφιλία.

Οι φοιτητές-τριες καλούνταν να αποδώσουν την ομοφυλοφιλία και / ή την αμοιφυλετικότητα χωριστά στους εξής αιτιακούς παράγοντες.

1) Έλλειψη πατέρα / μητέρας, 2) Τρόπος εκπαίδευσης, 3) Ασυνείδητο της νεανικής ηλικίας, 4) Εσφαλμένα θηλυκά /αρσενικά πρότυπα, 5) Ωθήσεις κατά την εφηβεία, 6) Προδοσία του αντίθετου φύλου, 7) Σεξουαλική επιθυμία, 8) Απογοήτευση από άνδρες /γυναίκες, 9) Ανάγκη σεξουαλικών σχέσεων με πρόσωπα του ίδιου φύλου, 10) Επιρροή του περιβάλλοντος, 11) Δοκιμή νέων σεξουαλικών εμπειριών, 12) Συχνή επίκληση στα media, 13) Αρνητική /θετική εικόνα, 14) Παθολογικότητα ή κανονικότητα.

Μετά από τυχαία δειγματοληψία, πραγματοποιήσαμε 100 ερωτηματολόγια και χρησιμοποιήσαμε για τη στατιστική ανάλυση 80. Μετά τη συλλογή των πληροφοριών, πραγματοποιήσαμε ανάλυση μεταβλητών (ANOVA) και παραγοντική ανάλυση.

α) Με την ANOVA θελήσαμε να δείξουμε πως το φύλο επηρεάζει την απάντηση για την αμοιφοφιλία και την ομοφυλοφιλία.

β) Με τη παραγοντική ανάλυση θελήσαμε να συλλέξουμε τους εύκολα αναγνωρίσιμους πρωταρχικούς παράγοντες που αφορούν τις περιβαλλοντικές, πολιτισμικές, κληρονομικές ή ψυχολογικές θέσεις, και οι οποίοι παρεμβάλλονται στη δομή των γενικών πεποιθήσεων πάνω στη προέλευση της αμοφυλοφιλίας και της ομοφυλοφιλίας.

Η παραγοντική ανάλυση πραγματοποιήθηκε με το στατιστικό σύστημα SPSS, που μας επέτρεψε να ελέγξουμε και να επιβεβαιώσουμε μοντέλα που αφορούν τη κατεύθυνση των σχέσεων μεταξύ μεταβλητών. Επί πλέον, μας δίνει τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε τόσο τις άμεσες όσο και τις έμμεσες επιδράσεις που μπορεί να δέχεται μια μεταβλητή.

Η εξαγωγή των παραγόντων έγινε ακολουθώντας την αυστηρά περιγραφική μέθοδο, ανάλυση πρωταρχικών παραγόντων και η αξιολόγησή τους, ακολουθώντας το κριτήριο Kaiser (λαμβάνοντας υπόψη όλους τους παράγοντες αξίας μεγαλύτερης από το 1).

Η ερμηνεία των παραγόντων πραγματοποιήθηκε ακολουθώντας τη μέθοδο της ανάλυσης παλινδρόμησης, που μας επέτρεψε να συμπεράνουμε ότι ένας δεδομένος πρωταρχικός παράγοντας παρεμβάλλεται πιο ισχυρά από άλλους στη ρύθμιση των διαφορών των ατόμων σε σχέση με μια κοινωνική αναπαράσταση, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις μεταβλητές, κυρίως αυτές των οποίων η αξία είναι μεγαλύτερη του 0,5.

Πίνακες αποτελεσμάτων Ο Πίνακας 1 μας δείχνει τους μέσους όρους, γενικά. Δηλαδή αυτό που απάντησαν άνδρες και γυναίκες γενικά. Οι μέσοι όροι προέκυψαν από το λογισμικό EXCEL. Μας δείχνει ότι δεν έχουμε κάνει λάθος στο ερωτηματολόγιο και δεν έχουμε μέσους όρους που να υπερτερούν κατά πολύ του 3.

Η παραγοντική ανάλυση καταδεικνύει τις κατηγορίες που προκύπτουν απ' την ανάλυση και τους 5 σημαντικούς παράγοντες που καθόρισαν τις απαντήσεις.

Ο Πίνακας 2 δείχνει μια εξωτερική αιτιακή απόδοση στην οποία τα άτομα αποδίδουν την ομοφυλοφιλία και την αμοφυλία, τη προδοσία από το αντίθετο φύλο.

Ο Πίνακας 3 δείχνει μια εσωτερική αιτιακή απόδοση με τις γυναίκες να διαφοροποιούνται περισσότερο, αποδίδοντας στη σεξουαλική επιθυμία την αιτία της ομοφυλοφιλίας και της αμοφυλοφιλίας.

Ο Πίνακας 4 δείχνει μια εσωτερική αιτιακή απόδοση. Ο αμφίφυλος κρίνεται ότι έχει περισσότερη σεξουαλική ανάγκη για νέες σεξουαλικές εμπειρίες, γι αυτό είναι αμφίφυλος.

Ο Πίνακας 5 δείχνει μια εξωτερική απόδοση. Τα μέσα ενημέρωσης θεωρείται ότι προβάλλουν εντονότερα την ομοφυλοφιλία.

Ο Πίνακας 6 δείχνει ότι οι γυναίκες έχουν περισσότερο αρνητική εικόνα για την αμοφυλοφιλία.

Στον Πίνακα 7, έχουμε τα αποτελέσματα μιας ερώτησης ελέγχου που οδηγεί πάνω-κάτω στα ίδια αποτελέσματα με τα δυο φύλα να παραδέχονται περισσότερο την ομοφυλοφιλία παρά την αμοφυλοφιλία, αλλά με διαφορετική ένταση των γυναικών όσον αφορά την ανοχή που επιδεικνύουν περισσότερο για την ομοφυλοφιλία παρά για την αμοφυλοφιλία.

Στη συνέχεια με την ανάλυση πρωταρχικών παραγόντων ανάμεσα σε ατομικές απαντήσεις, παρατηρούμε 5 παράγοντες που είναι σημαντικοί, ερμηνεύουν το σύστημά μας και καθόρισαν τις απαντήσεις (Πίνακας 8).

Μετά από 10 επαναλήψεις λαμβάνουμε τον Πίνακα 9 στον οποίο βλέπουμε πόσο συμμετέχει η κάθε ερώτηση στον κάθε παράγοντα.

Ο Παράγοντας 1 με ποσοστό 23,43%, μας δείχνει ότι αυτά που πιστεύει η κοινωνία καθορίζονται σε μεγάλο ποσοστό από το σεξ. Ο βασικότερος παράγοντας δηλαδή είναι μια βιολογική λειτουργία. Η κοινωνική αναπαράσταση της ομοφυλοφιλίας και της αμοφυλοφιλίας έχει τις ρίζες της στη σεξουαλική δραστηριότητα και στη ματαίωση απ' το αντίθετο φύλο.

Ο Παράγοντας 2 συμμετέχει στην ερμηνεία 13,618% των αποτελεσμάτων της έρευνάς και συνδέεται με κοινωνικά μοντέλα και τις επιρροές τους (εξωγενείς αιτίες).

Ο Παράγοντας 3 εξηγεί το 10,797% των απαντήσεων. Εξωγενείς αιτίες συντελούν στη δημιουργία της ομοφυλοφιλίας και της αμοφυλοφιλίας, όπως η απουσία του πατέρα ή της μητέρας.

Ο Παράγοντας 4 συμμετέχει 8,75 % στις απαντήσεις. Αποδίδει σημασία στη ποιότητα της εκπαίδευσης και του περιβάλλοντος του ατόμου. Άλλος ένας εξωτερικός παράγοντας.

Ο Παράγοντας 5 αντικατοπτρίζει αποκλειστικά εσωτερικά αίτια χωρίς να αποδίδει παθολογικότητα στην ομοφυλοφιλία και αμφιφυλοφιλία, παρά αποδέχεται την ύπαρξή της ήδη στη εφηβεία.

Ο Πίνακας 10 μας δείχνει τους μέσους όρους των απαντήσεων που αφορούν την ομοφυλοφιλία και την αμφιφυλοφιλία γενικά και τα αποτελέσματα μετά από μια εξέταση συσχετισμών ανάμεσα σε μεταβλητές. Οι κορεσμοί αφορούν τις αιτίες της αμφιφυλοφιλίας και της ομοφυλοφιλίας γενικά. Βλέπουμε π.χ τους μέσους όρους πάνω από 3 (στο θέμα 13).

Αποτελέσματα

Ένας από τους βασικούς στόχους της έρευνας ήταν όπως αναφέρθηκε, η διερεύνηση της επίδρασης στην απόδοση των αιτίων που οδηγούν στην ομοφυλοφιλία ή και στην αμφιφυλετικότητα. Για το σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSS. Αυτή η ανάλυση μας επιτρέπει να ελέγξουμε και να επιβεβαιώσουμε μοντέλα που αφορούν τη κατεύθυνση των σχέσεων μεταξύ μεταβλητών. Επιπλέον μας δίνει τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε τόσο τις άμεσες όσο και τις έμμεσες επιδράσεις που μπορεί να δέχεται μια μεταβλητή.

Όσον αφορά την ερμηνεία των παραγόντων και τα αποτελέσματα που έχουμε λάβει, φαίνεται ότι η αμφιφυλοφιλία και η ομοφυλοφιλία έχουν (εσωτερικές αιτίες), που αφορούν ιδίως τη σεξουαλική δραστηριότητα και τις τραυματικές εμπειρίες του ατόμου (εξωτερικές αιτίες).

Αιτιακές αποδόσεις όπως μια "απογοήτευση" ή μια "προδοσία" εκ μέρους του αντίθετου φύλου ή δυσκολίες εξ αιτίας διαταραχής πατρικών ή μητρικών πρωτοτύπων έχει σαν συνέπεια ομοφυλοφιλία ή αμφιφυλοφιλία.

Οι γυναίκες είναι λιγότερο ανεκτικές όσον αφορά την ομοφυλοφιλία και την αμφιφυλοφιλία. Φαίνεται ότι οι γυναίκες σήμερα μοιάζουν να είναι προοδευτικότερες και συγχρόνως πιο σίγουρες στο φύλο τους απ' ότι οι άνδρες.

Η κοινωνία μας δεν μοιάζει να λαμβάνει υπόψη της την αμφιφυλετικότητα και την ομοφυλοφιλία σαν ανωμαλία αλλά περισσότερο σαν την έκφραση μία φυσικής σεξουαλικής ώθησης, ήδη παρούσας στη τρυφερή ηλικία.

Στο φως των δεδομένων που συλλέξαμε και της θεωρητικής αναζήτησης για το αν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις βρίσκονται σε φάση ανάδυσης, σταθερότητας ή μετασχηματισμού, διακρίνουμε:

Η αναπαράσταση της αμφιφυλοφιλίας βρίσκεται σε περίοδο μετασχηματισμού που κάνει να αναδύεται η αναπαράσταση της αμφιφυλοφιλίας με νέα αναζήτηση των ρόλων του φύλου.

Την ύπαρξη συγκρούσεων κοινωνιο-γνωστικών, στοιχείων της παρατήρησης που διευκολύνουν τη γνωστική ανακατασκευή από το υποκείμενο. Παρ' όλη τη τάση για συστηματική αξιολόγηση αιτιακών αποδόσεων διάθεσης, και εσωτερικότητας λειτουργούν εξίσου αιτιακές αποδόσεις εξωτερικές.

Την ύπαρξη ενός κοινωνικού μαρκαρίσματος στη γνωστική κριτική που ασκούν τα υποκείμενα. Για παράδειγμα είναι έντονες οι εξωτερικές αιτιακές αποδόσεις της ομοφυλοφιλίας και αμφιφυλοφιλίας.

Όσον αφορά την επίδραση του φύλου στις απαντήσεις δεν βρίσκουμε σημαντική διαφορά στις περισσότερες περιπτώσεις αναφορικά με την απόδοση των αιτίων. Πάντως διαπιστώνουμε οι γυναίκες αντιλαμβάνονται πιο συχνά πολλαπλούς ρόλους και διαφοροποιούνται πιο πολύ (Cioldi, σ. 158, 1994).

Τελικά, μπορούμε να εκτιμήσουμε τη ζωή σαν διαρκή αναζήτηση κοινωνικής ταυτότητας και αναζήτησης ανόδου της αποδοχής των άλλων. Ο καθένας αναγνωρίζει ότι δεν μπορεί να αλλάξει την όψη του κόσμου και τις πεποιθήσεις του χωρίς, την ίδια στιγμή να επαναπροσδιορίζει τις ερωτήσεις. Όμως αυτή η γνωστική διαδικασία απαιτεί να κινητοποιούνται ικανότητες που η ψυχάνάλυση μας έμαθε να αναγνωρίζουμε σαν συμμετοχες του γυναικείου πόλου της φυσικής αμφιφυλοφιλίας (αντιληπτικότητα, προσαρμοστικότητα) και οι οποίες υπήρξαν κατεσταλμένες, ατροφικές κατά κάποιο τρόπο, κατά τη διάρκεια όλων αυτών των ετών που η διατήρηση του εαυτού περιείχε την αρσενική άρνηση του να υποφέρει κάποιος (Moliner/Dejours, 1997).

Συμπερασματικά, θεωρούμε ότι η παρούσα μελέτη φωτίζει κάποιες πλευρές του τρόπου με τον οποίο οι νέοι άνδρες και οι νέες γυναίκες αντιλαμβάνονται και ερμηνεύουν το θέμα της ομοφυλοφιλίας και της αμφιφυλοφιλίας.

Ειδικότερα, τα δεδομένα της παρούσας μελέτης έδειξαν ότι η διαδικασία απόδοσης αιτίων επηρεάζεται τόσο από εξωτερικούς όσο και από εσωτερικούς παράγοντες. Είτε είναι ήδη παρούσα και σαν τέτοια είναι αποδεκτή, είτε αιτιολογείται από κακή συμπεριφορά του άλλου φύλου.

Από την άλλη πλευρά, μια ώριμη ταυτότητα περιλαμβάνει ικανότητα προόδου που καθιστά αναγκαία μια ορισμένη ευλυγισία, σε αντίθεση με τις παθολογικά αυστηρές ή μονοσήμαντες ταυτότητες (Mucchielli, 1986).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΜΕΣΩΝ ΟΡΩΝ

Θέματα	Ομοφυλοφιλία		Αμφιφυλοφιλία		Μέσοι όροι
	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	
Ερώτ. 1	3,05	2,55	3,2	2,8	2,90
Ερώτ. 2	2,9	2,4	2,6	2,6	2,62
Ερώτ. 3	3,04	4,3	4	4	3,83
Ερώτ. 4	3,3	2,7	3,35	3,2	3,13
Ερώτ. 5	3,6	3,8	3,45	3,6	3,61
Ερώτ. 6	1,95	2,05	2,85	2,5	2,33
Ερώτ. 7	2,55	1,6	2,8	3,4	2,58
Ερώτ. 8	2,35	2,85	2,85	2,95	2,75
Ερώτ. 9	3,7	3,5	2,95	3,65	3,45
Ερώτ. 10	2,85	2,8	3,15	2,6	2,85
Ερώτ. 11	3	3,2	4	3,75	3,48
Ερώτ. 12	3,45	3,7	2,4	2,85	3,10
Ερώτ. 13	3,85	4,15	3	3,3	3,57
Ερώτ. 14	3,3	4,55	2,85	3,35	3,51

Οι κατηγορίες από την παραγοντική ανάλυση

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ερώτηση 6: Προδοσία από το αντίθετο φύλο

ΕΙΔΟΣ

Ομοφυλοφιλία

Αμφιφυλετικότητα

ΦΥΛΟ	1 ΑΝΔΡΕΣ	1,95	2,85
	2 ΓΥΝΑΙΚΕΣ	2,09	2,47

(Το σημείο < σημαίνει μικρότερο, το σημείο > μεγαλύτερο κ.ο.κ)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ερώτηση 7: Σεξουαλική επιθυμία

ΕΙΔΟΣ

Ομοφυλοφιλία

Αμφιφυλετικότητα

ΦΥΛΟ	1 ΑΝΔΡΕΣ	2,55	2,80
	2 ΓΥΝΑΙΚΕΣ	1,61	3,47

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ερώτηση 11: Νέες Σεξουαλικές εμπειρίες

ΕΙΔΟΣ

Ομοφυλοφιλία

Αμφιφυλετικότητα

--	--	--	--

ΦΥΛΟ	1 ΑΝΔΡΕΣ	3	4
	2 ΓΥΝΑΙΚΕΣ	3,28	3,68

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Ερώτηση 12: Προβολή από τα Media της αμφιφυλετικότητας- ομοφυλοφιλίας

ΦΥΛΟ	1 ΑΝΔΡΕΣ	ΕΙΔΟΣ	
		Ομοφυλοφιλία	Αμφιφυλετικότητα
		3,45	2,40
2 ΓΥΝΑΙΚΕΣ	3,71	2,79	

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Ερώτηση 13 : Θετική/ αρνητική εικόνα της αφιφυλετ/ ομοφυλοφιλίας

	1 ΑΝΔΡΕΣ	ΕΙΔΟΣ	
		Ομοφυλοφιλία	Αμφιφυλετικότητα
		3,85	3

ΦΥΛΟ			
	2 ΓΥΝΑΙΚΕΣ	4,19	3,21

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Ερώτηση 14: Είναι Παθολογικό ή Νορμάλ

ΕΙΔΟΣ

Ομοφυλοφιλία Αμφιφυλετικότητα

ΦΥΛΟ	1 ΑΝΔΡΕΣ	3,35	2,85
	2 ΓΥΝΑΙΚΕΣ	4,47	3,36

Ερώτηση ελέγχου που οδηγεί πάνω κάτω στα ίδια αποτελέσματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Συνολική εξήγηση των μεταβλητών

αράγοντες	Σύνολο	% των μεταβλητών	Ποσοστό εξήγησης %	Σύνολο	% των μεταβλητών	Ποσοστό εξήγησης %
1	3,281	23,434	23,434	3,281	23,434	23,434
2	1,907	13,618	37,053	1,907	13,618	37,053

3	1,512	10,797	47,850	1,512	10,797	47,850
4	1,226	8,755	56,605	1,226	8,755	56,605
5	1,055	7,538	64,143	1,055	7,538	64,143
6	0,969	6,924	71,066			
7	0,888	6,342	77,408			
8	0,726	5,185	82,594			
9	0,611	4,362	86,956			
10	0,595	4,251	91,206			
11	0,439	3,133	94,340			
12	0,331	2,361	96,701			
13	0,278	1,986	98,687			
14	0,184	1,313	100,000			

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Πίνακας επαναλήψεων στον οποίο βλέπουμε πόσο συμμετέχει η κάθε ερώτηση στον κάθε παράγοντα.

	Παράγοντες				
	1	2	3	4	5
Ερώτηση 11	,759				
Ερώτηση 8	,701		,394		
Ερώτηση 6	,672				
Ερώτηση 7	,572				
Ερώτηση 14		,852			
Ερώτηση 13		,826			
Ερώτηση 2		-,433	,396	,372	
Ερώτηση 4			,843		
Ερώτηση 1			,787		

Ερώτηση 12					- ,808	
Ερώτηση 10			- ,381			,454
Ερώτηση 9						,730
Ερώτηση 5						,713
Ερώτηση 3			,391			,396

Οι συγκεντρώσεις μικρότερες του 0,30 εξαιρέθηκαν από τον πίνακα για λόγους μεγαλύτερης σαφήνειας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Πίνακας μέσω των όρων απαντήσεων που αφορούν την ομοφυλοφιλία και την αμφιφυλοφιλία γενικά.

Αιτιακές αποδόσεις της αμφιφυλίας και της ομοφυλοφιλίας

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ	ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΙΣ					Δείκτες αναλογίας
		ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ					
		1	2	3	4	5	
1. Έλλειψη Πατέρα/μητέρας	2,90			,79			,75
2. Τρόπος εκπαίδευσης	2,62		-,43	,40	,37		,51
3. Ασυνείδητο νεανικής Ηλικίας	3,83		,39			,40	,53
4. Άσχημα θηλυκά/αρσενικά μοντέλα	3,13			,84			,72
5. Ωθήσεις κατά την εφηβεία	3,61					,71	,58
6. Προδοσία του αντίθετου φύλου	2,33	,67					,72

7. Σεξουαλική επιθυμία	2,58	,57					,44
8. Απογοήτευση από άνδρες/γυναίκες	2,75	,70		,39			,73
9. Ανάγκη σεξουαλικών σχέσεων με πρόσωπα του ίδιου φύλου	3,45					,73	,61
10. Επιρροή περιβάλλοντος	2,85		-,38		,45		,56
11. Δοκιμή νέων σεξουαλικών εμπειριών	3,48	,76					,64
12. Συχνή επίκληση στα media	3,10				-,80		,67
13. Εικόνα αρνητική/θετική	3,57		,83				,71
14. Παθολογικό/Νορμάλ	3,51		,85				,74
Καθαρές τιμές:		3,28	1,90	1,51	1,22	1,05	
% Συνολική εξήγηση μεταβλητών		23,43	13,61	10,79	8,75	7,53	

Η κλίμακα που χρησιμοποιήθηκε : 1 = Διαφωνώ απόλυτα

6 = Συμφωνώ απόλυτα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abric, J.C. (1994). Pratiques Sociales et Representations. PUF.

Aly, R. (1990). IronJohn. A book about men: Addison Wesley.

Cioldi, F.L. (1988). Individus dominants et groupes domines Images masculines et feminines – PUG.

Cioldi, F.L., (1994). Les androgynes. PUF.

Costalat-Founeau, A.M. (1997) Identite sociale et dynamique representationelle. Presses universitaire de Rennes.

Costalat-Founeau, A.M., (1998). Cours du D.E.A. de psychologie, Mai 1998. Montpellier 1998.

Doise, W. (1973). Relations et representations intergroupes. In J.C.

Deschamps J.L/ Beauvois.(ed.)1996. Des attitudes aux attributions. Sur la

construction de la realite sociale.

Deschamps, J.C. (1990). L 'attribution et la categorisation sociale. Beme :

Peter Lang in J.C.DESCHAMPS et A.CLEMENCE, L'attribution.

Causalite et explication auquotidien(p.p. 247-265).Delachaux et

Niestle.

Golombok, S. & Fivush, R. (1994). Gender development. Cambridge

University Press.

Hurtig, M.C. (1986). La defference des sexes. Questions de Psychologie. Ed.

Tierce-Sciences.

Kelley, H.H. (1972). Causal schemata and the attribution Process. In

Psychologie Sociale, tome 2,(ed). Lexi-Fac, Breal.

Lalljee, M. (1981). Attribution theory and the analysis of explanation In Antaki

(Ed).The psychology of ordinary explanations of social behaviour. London: Academic Press.

LIBERATION. (23.2.1998). France, Pays du sexe calme. Liberation.

Moliner, P. (1996). Images et representations sociales. De la theorie des

representations a l' etude des Images Sociale. PUG.

Moliner, P., Dejourn, C. (1997). Psychodynamiquedu travail et psychologie

clinique du chomage. Psychologie Francaise, No 42-3, p.261-268.

Moliner, P.(1997-98). Cours du D.E.A. de psychologie, Janvier 1998

Mouseler, V. (1996). Les femmes et les homosexuels. La fausse indifference. Calmann-Levy.

Mucchielli, A. (1986). L' identite. Que sais-je?. PUF.

NOUVEL OBSERVATEUR . (1.7.1987), Est-ce la fin du sexe ? in TONY Anatrella, (1990), Le sexe oublie. Flammarion.

Parsons, T. Bales R.F. (1955)- Family, Socialization and Interaction Processes, N. York Q : Free Press.

PSYCHOLOGIE SOCIALE, (1996). Tome 1, Tome 2, (ed.) Lexi-Fac, Breal.

Simon LE VAY, (1994). Le cerveau a-t-il un sexe? Flammarion.

Turner, J.C. (1982). Towards a cognitive redefinition of the social groupe, in: W. DOISE, l' explication en psychologie sociale, PUF.

Γεώργας Δ: (1993). Διαπολιτιστική ψυχολογία, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα,

Αθήνα.

Μάνος Ν., (1988). Βασικά στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής, Πανεπιστημιακές εκδόσεις.

Παπαστάμος,Στ. (1989)Εισαγωγή στη Κοινωνική Ψυχολογία. Οδυσσέας. Αθήνα

Ψυχοπαιδαγωγική εγκυκλοπαίδεια, (1991). Εκπαίδευση του ρόλου του

φύλου. Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα

Κλείσιμο παραθύρου